

HAMMARBYSTENEN OCH HAMMARBYKISTAN

Av *Sven B. F. Jansson*

I mitten av november 1957 upptäckte två skolpojkar en runsten i Upplands Väsby. Fyndplatsen kan sägas vara ovanlig och fyndomständigheterna anmärkningsvärda. Pojkarna funno stenen i den soptipp, som ligger 350 m N om Upplands Väsby järnvägsstation, 35 m Ö om stambanan. Trots att stenen till största delen låg under isen i den just tillfrusna stora soptippsgropen, kunde det omedelbart fastställas, att pojkarna hade råkat finna en hittills okänd runsten. Fig. 1 och 2. Tyvärr visade det sig, att toppen var avslagen. Genom denna skada har ett avsevärt antal runor gått förlorat såväl inne i inskriften som i slutet. Toppen söktes förgäves på avstjälpningsplatsen.

Grå, lätt rödaktig granit. Höjd 125 cm, bredd vid roten 70 cm, tjocklek 60 cm. Största runan är 6 cm, den minsta 3,5 cm. Stenen har en otymplig form; den är ovanligt tjock, har kullrig rygg, och den saknar praktiskt taget rotända. Ristningens nedersta del befinner sig endast 20 cm ovanför rotändans slut. Uppenbarligen har stenen ursprungligen ställts så gott som direkt på marken. Fig. 3.

Ristningen är grunt huggen, med jämförelsevis breda linjer. Ornamentiken är delvis tilltrasslad, på några ställen svår att reda. Stenens kanter bära tydliga spår av tillhuggning.

Inskrift:

sikstain · auk · erin . . . itu stain · hkua · efr · ail . . .

»Sigsten och **erin** . . . läto stenen hugga efter **ail** . . .»

Till läsningen: Före 1 s finnes intet säkert spår av skiljetecken; de grunda och ojämna fördjupningar, som finnas intill den korsande slingan, äro ej huggna. 2 i och 3 k äro ej stungna. Avstånden mellan 2 i och 3 k samt mellan 3 k och 4 s äro stora, vilket beror på att ornamentslingor här korsa runbandet. 6 a och 8 n ha — liksom inskriftens övriga a- och n-runor — långa, dubbelsidiga bistavar. Vid runföljden 6 a—15 n, som står i stenens högra

Fig. 1. Förf. undersöker den nyfunna runstenen tillsammans med en av upphittarna. — The writer examines the newly found rune-stone together with one of its finders.

kant, har ingen yttre ramlinje huggits; jfr runföljden 25—35. Skiljetecknen efter 8 n och 11 k äro tydliga. 12 e är stunget med en stor men grund punkt. 14 i är ej stunget. 15 n, som står alldeles i kanten av toppskadan, har förlorat bistaven till höger om huvudstaven. Därefter är ristningsytan bortslagen; runbandet kommer åter till synes mitt på ristningsytan, där tre runor, 16—18 *itu*, finnas. 16 i är ej stunget. I 17 t sitta bistavarna lågt. 18 u är tydligt. Efter 18 u finnas inga spår av skiljetecken. En stor fördjupning, som här kan iakttagas, är icke huggen. Runföljden 19—35 står i vänstra slingan. Före 19 s finnes ej skiljetecken. I 21 a är bistaven lågt placerad, säkerligen för att den ej skall träffa högra bistaven i 20 t. Skiljetecknet efter 23 n är grunt men säkert. I 25 k finnes mellan huvudstav och bistav en kraftig kanflagring, varför man numera ej kan fastställa, om runan har varit stungen. I samma flagring har huvudstavens topp förlorats. Runföljden 25—35 står längs ristningsytans vänstra kant. Yttre ramlinje saknas här liksom på motsvarande ställe i högra kanten (vid runföljden 6—15). Ristaren låter sålunda stenens ytterkanter tjänstgöra som ramlinje. Skiljetecknet efter 27 a är tydligt. 28 e är stunget med en stor, grund punkt. I 30 t äro bistavarna ojämna men säkra. Efter 31 r finnes ett skiljetecken nära stenens något skadade kant. Runföljden 32—34 *ail* är säker. Av runan 35 återstår nedre hälften av en huvudstav.

Det visade sig lyckligtvis möjligt att fastställa, var den på avstjälpningsplatsen funna runstenen ursprungligen hade stått rest. Under och vid sidan av runstenen lågo långa trekantsjärn med vidhängande cementklumpar. Se fig. 1. Av dessa föremåls läge i förhållande till runstenen framgick det, att de måste ha förts till avstjälpningsplatsen med samma transport som runstenen. En närmare undersökning visade, att järnen och cementklumparna härrörde från ett staket, som hade stått vid Löwenströmska lasarettet. Detta staket hade rivits och i samband med ett vägarbete inom lasarettets område avlägsnats från platsen. På samma lastbil, som i april år 1957 hade fört staketdelarna till avstjälpningsgropen, hade en stor och svårhanterlig sten lastats från den grävmaskin, som användes vid schaktningen för en ny väg.

Platsen, där grävskopan grep stenen, ligger omkring 75 m N om den plats, där runstenen U 276 står vid infartsvägen till Löwenströmska lasarettet. Att man varken vid schaktningen, lastningen eller lossningen upptäckte, att stenen var ristad, är icke förvånande. Runstenen var nämligen då helt övertäckt av lera och jord; dessutom har stenen med sin kullriga rygg en form, som icke lätt avslöjar den som en runsten. Först sedan jorden hade sköljts bort av vattnet i sogropens botten och av häftiga regnskurar, kunde ristningen framträda. Av en lycklig slump hade ristningen i fallet kommit att vända sig uppåt. Detta var förutsättningarna för att de båda skolpojckarna, som ville pröva den nattgamla, genomskinliga glansisen, skulle kunna se, att stenen var ristad.

Den nyfunna runstenen restes år 1958 på sin ursprungliga plats. Stenen står nu på lasarettets område, i en grässluttning mitt emot »Vårdhemmet», 5 m V om den nybyggda vägen. Fig. 4.

På denna plats har Hammarby en gång legat. Spår av den gamla bebyggelsen kunna ännu skönjas på den lilla steniga höjden, i vilkens östra kant runstenen står och har stått. Ett par gravhögar, sannolikt rester av ett gravfält från sen vikingatid, undersöktes år 1957. Dessa gravar lågo omkring 150 m Ö om runstenen.

På grund av att Hammarby-stenen är skadad i toppen ha bl. a. två av inskriftens tre personnamn förlorat sina slut. Endast det första namnet, *Sigsteinn* (**sikstain**), är fullständigt bevarat. Detta

Fig. 2. Stenen lyftes upp från fyndplatsen. — The stone being lifted out of the find-place.

namn är väl styrkt i svenska runinskrifter (ett 15-tal belägg). I Uppland är det säkert belagt fem gånger. Det förekommer bl. a. i en runristning vid Ekeby i Fresta socken. Vid denna gård, som endast ligger 3,5 km (fågelvägen) från Hammarby finnes ännu en runristning i fast berg. Dessa båda runristningar, som av allt att döma ha huggits ungefär samtidigt, ha i *Upplands runinskrifter* numren 265 och 266. Ekebyristningarna kunna enligt min mening kasta ljus över den nyfunna Hammarbystenens skadade inskrift. Att alla tre ristningarna äro från samma tid, 1000-talets senare del, är ofrånkomligt.

U 266 lyder: »S i g s t e n och Visten läto resa denna sten efter . . ., sin fader.» På grund av att *Sigstæinn* är ett relativt vanligt namn, kan man icke hävda, att den person, som nämnes först på den nyfunna stenen, måste vara identisk med Ekebyhällens *Sigstæinn*. Det bör emellertid framhållas, att av de fem uppländska runbeläggen på namnet inga andra finnas i dessa trakter av landskapet.

Av ännu större intresse för den nyfunna runstenen är emellertid den andra Ekebyhällen, U 265. Dess inskrift lyder:

erinui · lit · rista · heli · eft^r · ailai^f sun sin · koþan

Ærinvi let rista helli æfti^r Æilæif, sun sinn goðan.

»Ärenvi lät rista hällen efter Elev, sin gode son.»

Man kan, såvitt jag förstår, med hjälp av denna inskrift rekonstruera de båda skadade namnen på den nyfunna stenen. Den person, som tillsammans med *Sigstæinn* låter hugga stenen, har ett namn som börjar på **erin**; den som stenen är rest efter bär ett namn som börjar på **ail**. Det skulle vara en utomordentligt egendomlig tillfällighet, om vi icke här skulle ha att göra med s a m m a n a m n. Kvinnonamnet *Ærinvi* har varit sällsynt under vikingatiden; det är säkert styrkt ytterligare endast en gång i den synnerligen rika uppländska runnamnsskatten, nämligen på U 151 Karby, Täby socken.¹ Sonens namn, *Æilæif^r*, har hittills varit känt från sammanlagt fem uppländska inskrifter. Man bör med full säkerhet kunna supplea Hammarbystenens **ail...** till **ailai^f** och **erin...** till **erinui**. (Även utan stöd av Ekebyhällen skulle f. ö. ett namn, som börjar på **ail** kunna antagas ha varit *Æilæif^r*; intet annat från runinskrifterna känt namn börjar nämligen så.) Alla de tre namnen på den vid Hammarby resta stenen återfinnas sålunda enligt min mening på de närbelägna Ekebyhällarna. Som ovan har påpekats kan ingen tvekan råda om, att de ha ristats vid ungefär samma tid.

Av det som nu har anförts följer, att de tre personer som nämnas på den nyfunna runstenen äro identiska med de från Ekebyhällarna kända *Sigstæinn*, *Ærinvi* och *Æilæif^r*. Trots att Hammarbystenens inskrift på viktiga punkter är skadad, har man rätt att antaga, att den har haft följande lydelse:

Sigstæinn ok Ærin(vi) letu stæin haggva æfti^r Æil(æif, sun sinn).

»Sigsten och Ärenvi lät hugga stenen efter Elev, sin son.»

Æilæif^r har sålunda såvitt jag förstår fått sitt minne hugfäst i två runristningar, den ena vid Ekeby, den andra vid Hammarby.

¹ Av de tre belägg på namnet, som upptagas av E. Wessén i Nordiska namnstudier (1927), s. 109, grunda sig två på äldre, felaktiga läsningar, som senare ha kunnat korrigeras.

Fig. 3. Den på avstjälpningsplatsen vid Upplands Väsby funna runstenen. Foto N. Lagergren. — The rune-stone found on the dumping-ground at Upplands Väsby.

Ekebyhällen låter hans moder *Ærinvi* rista, Hammarbystenen låter hon hugga tillsammans med sin man *Sigstæinn*.

Eftersom den nyfunna stenen har rests vid Hammarby är det troligt, att också denna gård har varit i Ekebyfamiljens ägo. Avståndet mellan Ekeby och Hammarby är, som jag i annat sammanhang nämnde, endast 3,5 km.

Hammarbystenens ornamentik har på grund av det ringa utrymme som stod ristaren till buds blivit hopträngd; den gör ett något rörigt intryck. Mitt på ristningsytan finnes en vingad drake, vilkens vingspetsar på båda sidor nå fram till runslingorna. Av intresse är, att det ovanliga motivet förekommer på två närbelägna ristningar, nämligen på U 295 Skånela kyrka och U 305

Fig. 4. Hammarbystenen åter rest på ursprunglig plats. Foto N. Lagergren.
— The Hammarby stone re-erected in its original place.

Bensta, Skänela socken. Tyvärr har på Hammarbystenen drakens huvud gått förlorat i toppskadan, och vi kunna därför ej avgöra, hur ornamentiken på stenens övre del har avslutats.

Det är icke möjligt att fastställa, vem som har ristat den nyfunna runstenen. Någon särskilt framstående runmästare har han icke varit. Att han har varit verksam mot 1000-talets slut förefaller tydligt.

I skrivningar och runformer finnas slående överensstämmelser mellan Hammarbystenen och den av Ekebyhällarna, som Elevs moder Ärenvi lät rista (U 265). Som exempel kunna skrivningarna **eftr**, **erin[ui]**, **lit[u]**, **ail[ai]** anföras. Det förefaller troligt, att Sigsten och Ärenvi ha låtit samma ristare hugga båda minnesmärkena efter den döde sonen.

I *Hammarby kyrka* gjordes i juni 1959, i samband med omputsningen av kyrkan, en mycket intressant upptäckt. Sedan det tjocka putslagret på sakristians norra yttermur hade slagits bort och några smärre kilstenar hade avlägsnats, iakttog Riksantikvariens ombud, den utomordentligt vaksamme Hugo Sabel, några

Fig. 5. Den runristade gravkistan från Hammarby kyrka, Uppland. Kistan uttagen ur muren och runinskriften uppmålad. Arbetet med sakristiemurens lagning har börjat. Foto N. Lagergren. — The rune-inscribed coffin from Hammarby Church, Uppland. The coffin taken out from the wall and with the runic inscription picked out in colour. The work of repairing the wall of the sacristy has been begun.

runor på en av de hittills dolda kanterna av en stor korsristad sten i muren. Jag erhöll omedelbart underrättelse om iakttagelsen. Sedan jag genom att slå bort ytterligare ett antal smärre kilstenar hade konstaterat, att runinskrift fanns på alla kantsidorna, togs hällen ut ur muren. Arbetet, som på grund av stenens tjocklek var besvärligt, utfördes genom Riksantikvarieämbetets försorg (R. Wibeck och B. Lundvall) dagen efter upptäckten (5/6 1959).

Stenen, som visade sig vara tuktad och tillformad som en gravkista, rengjordes från gammalt murbruk, varefter jag uppmålade inskriften med svart färg. (Inga spår av ursprunglig färg fanns under bruket.) »Kistan» ställdes på kyrkogården (se fig. 5) och täcktes med masonitskivor och plank.

Stenkistan, som är av rödbrun sandsten, mäter 168 × 60 × 35 cm. Översidan och kanterna äro skickligt slåthuggna. Översidans längd är 143 cm; bredden vid huvudändan är 43 cm, vid fotändan 40 cm. Mitt på översidan finnes ett kraftigt romanskt kors i hög relief. I korsets mitt är ett djupt hål borrarat. (Tänkbart är, att

Fig. 6—8. Hammarbykistans runinskrift uppmålad av förf. Foto N. Lagergren. — The Hammarby coffin's runic inscription coloured by the author.

turliga ojämnheter i ristningsytan. 45 i är ej stunget. I 46 þ utgår bistaven från huvudstavens ändpunkter. Skiljetecknen efter 47 r och 56 r äro djupa och tydliga. Efter 51 i saknas skiljetecken. 53 y är tydligt stunget. 65 h är

Fig. 9. Gravkistan sedd från ena kortändan. Foto N. Lagergren. — The coffin viewed from one end.

tydligt. Runan har uppenbarligen tillkommit genom felristning; av tanklöshet har ristaren huggit en huvudstav genom skiljetecknet. 66 s står omedelbart före och 67 i omedelbart efter hörnet mellan vänstra långsidan och fotändan. Skiljetecknet efter 69 l är tydligt. Runföljden 70—84, som innehåller inskriftens sista sats, är betydligt grundare och otydligare än runföljden 1—69. I 72 n är bistaven grund men säker. Till vänster om huvudstaven finnes en fördjupning, som torde ha uppkommit genom flagring. Skiljetecknet efter 73 i består av ett kort snedställt streck. Skiljetecken saknas efter 76 r. 77 f står omedelbart före och 78 a omedelbart efter hörnet mellan fotändan och högra långsidan. I 79 þ är bistaven delvis bortvittrad. Runan har haft samma form som 46 þ. I 81 r är vänstra bistaven otidlig. Runföljden 82—84 ala × har ej fått plats på den avfasade kanten utan har placerats nedanför denna. Skiljetecknet efter 84 a är grunt men säkert.

Den nu upptäckta gravvården från Hammarby är såväl genom sin yttre form som genom sin runinskrift av stort intresse. Det förefaller mig sannolikt, att monumentet har huggits redan vid början av 1100-talet. Kistan har utan tvivel ursprungligen stått på en grav på Hammarby kyrkogård. När den nuvarande saksristian byggdes, sannolikt på 1300-talet, har man lagt in den stora och tunga sienen i norra muren med det korsristade »locket» utåt. Stenen sköts då så långt in i muren, att de runristade kanterna doldes. Det är mycket glädjande, att det värdefulla monumentet nu åter har kommit i dagen. Såvitt jag vet har på senare år endast ett jämförbart fynd gjorts. Jag syftar på den mycket fragmentariska, söndersprängda stenkista som år 1938 påträffades i Västerås vid grundgrävning på den tomt där S:t Nikolaikyrkan en gång har stått. Se mitt meddelande i *Fornvännen* 1942, s. 230.

SUMMARY

S. B. F. Jansson: The Hammarby Stone and the Hammarby Coffin.

The writer tells about a rune-stone which was found by two school-boys at play one winter's day in 1957. The boys espied the stone at the bottom of a rubbish dump near the railway station of Upplands Väsby. The writer was able to establish that the hitherto-unknown rune-stone had formerly stood at Hammarby, not far from a grave-field of the Viking Period. In that place extensive excavating operations for a new road were carried out in 1957, and in connection with this work the stone had been transported to the dumping-place. The stone was at that time wholly coated with clay and dirt, on which account none of the workmen observed that it had writing cut into it. The stone has now been set up in its original position.—According to the writer the inscription, which is damaged in parts, reads as follows: "Sigsten and Ärenvi had the stone cut in memory of Elev, their son." The persons here named are known from two other inscriptions in the neighbourhood.

In Hammarby Church a rune-inscribed coffin was discovered in June, 1959. It lay immured in the north wall of the sacristy. The runic inscription reads: "Kristin caused to be made the memorial in memory of her son. May everyone who reads the runes offer prayers for Alle's soul. Sune was Alle's father." The coffin which, in the writer's opinion can be dated to the beginning of the 12th century, is of great interest, both by reason of its runes and its form.